

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Κώστας Ν. Θεριανός Νίκος Δ. Φωτόπουλος

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Β' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

Ομάδα προσανατολισμού ανθρωπιστικών σπουδών

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Β' Γενικού Λυκείου
Ομάδα προσανατολισμού ανθρωπιστικών σπουδών

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Πρόεδρος: **Σωτήριος Γκλαβάς**

ΓΡΑΦΕΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ Β΄

Προϊστάμενος: **Πάυλος Φ. Μάραντος**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Κώστας Ν. Θεριανός, Δρ. Επιστημών της Αγωγής, Κοινωνιολόγος, Εκπαιδευτικός
Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Νίκος Δ. Φωτόπουλος, Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Χριστίνα Βέικου, Μέλος ΔΕΠ ΑΕΙ, πρ. Σύμβουλος Π.Ι. (συντονίστρια)

Ακριβή Γεωργούση, Σχολ. Σύμβουλος, Master Κοινωνικών Επιστημών

Χαράλαμπος Γ. Καριοφύλλας, Εκπαιδευτικός ΠΕ09, MSc. Οικονομολόγος

ΕΠΟΠΤΕΙΑ – ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Πάυλος Φ. Μάραντος

ΑΝΑΔΟΧΟΣ

Σ. Πατάκης Α.Ε.Ε.Δ.Ε.

Φιλολογική επιμέλεια: **Χρύσα Φραγκιαδάκη**

Εξώφυλλο: **Δώρος Παπαϊωαννίδης**

Σελιδοποίηση: **Χριστίνα Κωνσταντινίδου**

«ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΝΕΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ»
της Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (ΣΧΟΛΕΙΟ 21ου αιώνα)-ΝΕΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ»
ΜΕ ΚΩΔ. ΟΠΣ 295450, των Αξόνων Προτεραιότητας 1, 2 και 3 – ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ του
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ», που
συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση - Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και από
Εθνικούς Πόρους (ΕΣΠΑ 2007 – 2013).

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Κώστας Ν. Θεριανός • Νίκος Δ. Φωτόπουλος

ΑΝΑΔΟΧΟΣ: ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Β' Γενικού Λυκείου
Ομάδα προσανατολισμού ανθρωπιστικών σπουδών

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Προλογικό Σημείωμα	9
--------------------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ώρες: 4

1.1 Διάκριση των επιστημών	13
1.1.1 Φυσικές επιστήμες: αρχές, νόμοι και τάσεις	13
1.1.2 Κοινωνικές επιστήμες: αρχές, νόμοι και τάσεις	14
1.1.3 Διαφορές φυσικών και κοινωνικών επιστημών	14
1.2 Λόγοι εμφάνισης των κοινωνικών επιστημών	15
1.3 Η διεπιστημονικότητα στις κοινωνικές επιστήμες	17
1.4 Μέθοδοι και τεχνικές έρευνας	19
1.4.1 Συγκριτική μέθοδος	19
1.4.2 Ιστορική μέθοδος	19
1.4.3 Ποσοτική και ποιοτική έρευνα	20
1.4.3.1 Η συνέντευξη	20
1.4.3.2 Η παρατήρηση	20
Ερωτήσεις • Ασκήσεις • Δραστηριότητες	22

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

A. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ώρες: 10

2.1 Το αντικείμενο της πολιτικής οικονομίας	27
2.2 Το οικονομικό πρόβλημα	29
2.2.1 Η κατανομή των πόρων	29
2.2.2 Η οικονομική ανάπτυξη	29
2.2.3 Η οικονομική σταθερότητα	30
2.2.4 Η διανομή του εισοδήματος	30
2.2.5 Η επίλυση των βασικών οικονομικών προβλημάτων	30
2.3 Η γένεση της οικονομικής σκέψης (Ξενοφών, Αριστοτέλης)	31
2.4 Οι αρχές της φυσιοκρατικής σχολής οικονομικής σκέψης	33
2.5 Οι νόμοι της οικονομίας της αγοράς και η διαμόρφωση της τιμής του εμπορεύματος (Άνταμ Σμιθ)	35
2.6 Η θεωρία της αξίας της εργασίας και η διαμόρφωση της τιμής ισορροπίας (Ντέιβιντ Ρικάρντο)	37
2.7 Η ελεύθερη οικονομία και η κρατική ρύθμιση (Τζον Στιούαρτ Μιλ)	39
2.8 Η θεωρία της αξίας της εργατικής δύναμης και του εμπορεύματος (Καρλ Μαρξ) ..	41
2.9 Η γενική θεωρία της απασχόλησης, του τόκου και του χρήματος (Τζον Μέυναρντ Κέυνς)	43

2.10 Η ανάπτυξη του βιοτικού επιπέδου και η πρόοδος της κοινωνίας (Κόλιν Κλαρκ-Ζαν Φουραστιέ-Τζον Κένεθ Γκάλμπρείθ-Γιόζεφ Σουμπέτερ)	45
---	-----------

B. ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ώρες: 4

2.1 Το δουλοκτητικό σύστημα	47
2.2 Το φεουδαρχικό σύστημα	49
2.3 Το καπιταλιστικό σύστημα ή οικονομία της αγοράς	51
2.4 Το σοσιαλιστικό σύστημα ή σχεδιασμένη οικονομία	53
Ερωτήσεις • Ασκήσεις • Δραστηριότητες	57

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ώρες: 4

3.1 Ορισμός και αντικείμενο της κοινωνιολογίας	61
3.2 Βασικά στοιχεία του κοινωνιολογικού στοχασμού: η κοινωνιολογική «φαντασία» κατά Τ. Ρ. Μιλς. Παραδείγματα	63
3.3 Βασικές κοινωνιολογικές σχολές	65
3.3.1 Η Σχολή του Λειτουργισμού	65
3.3.2 Η Σχολή των Συγκρούσεων	67
3.3.3 Η Σχολή της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης	69
3.4 Κοινωνικοί θεσμοί	71
3.4.1 Τι είναι θεσμός	71
3.4.2 Η αναγκαιότητα των θεσμών	72
3.4.3 Λειτουργίες των θεσμών	72
3.4.4 Η κρίση και η αλλαγή των θεσμών	73
3.4.5 Παράδειγμα: ο θεσμός του σχολείου	75
3.5 Κοινωνική διαστρωμάτωση και κοινωνική κινητικότητα	77
3.5.1 Κοινωνικό στρώμα και κοινωνική τάξη	77
3.5.2 Κοινωνική θέση και κοινωνικός ρόλος	78
3.5.3 Κοινωνική κινητικότητα	80
3.6 Κοινωνικές ανισότητες	83
3.6.1 Αίτια και μορφές κοινωνικών ανισοτήτων	83
3.6.2 Συνέπειες των κοινωνικών ανισοτήτων	84
3.6.3 Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός	85
3.6.4 Οι κοινωνικές ανισότητες στην ελληνική κοινωνία	87
3.6.5 Η ισότητα ευκαιριών: ένα διαχρονικό αίτημα	87
Ερωτήσεις • Ασκήσεις • Δραστηριότητες	90

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

A. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΑ ώρες: 7

4.1 Η πολιτική	95
4.1.1 Πολιτική: τέχνη και επιστήμη της διακυβέρνησης	95
4.1.2 Το θεμελιώδες πολιτικό πρόβλημα:	
α. Περισσότερη ισότητα/δικαιοσύνη ή αποτελεσματικότητα	95
β. Η πολιτική υπηρετεί αξίες ή συμφέροντα	96

4.2 Η πόλη-κράτος – Η άμεση δημοκρατία (Αριστοτέλης)	97
4.3 Η αυτοκρατορία – Η μοναρχία (Στωικοί)	99
4.4 Το εθνικό κράτος – Από την απολυταρχία στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία (Μακιαβέλλι, Ο Ηγεμόνας)	101
4.5 Η παγκόσμια κοινότητα – Ο ρόλος των διεθνών οργανισμών	103
4.6 Η σχέση πολιτικής και οικονομίας	105
4.7 Πολιτική ανάπτυξη και υπανάπτυξη	107

B. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΕΣ ώρες: 7

4.1 Γενικά περί πολιτικής θεωρίας και ιδεολογίας	110
4.2 Φιλελευθερισμός	112
4.3 Συντηρητισμός	113
4.4 Σοσιαλισμός	114
4.5 Αναρχισμός	116
4.6 Φασισμός	118
4.7 Κοινοτισμός	119
4.8 Πολιτική οικολογία – Περιβαλλοντισμός	121
4.9 Θρησκευτικός φονταμενταλισμός	122
Ερωτήσεις • Ασκήσεις • Δραστηριότητες	124

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΝ ΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

ώρες: 6

5.1 Το φαινόμενο της διαφθοράς	129
5.2 Το ηλεκτρονικό εμπόριο	133
5.3 Η μετανάστευση	137
5.3.1 Κατηγορίες και αίτια μετανάστευσης	138
5.3.2 Κοινωνικές-οικονομικές-πολιτικές συνέπειες	140
Ερωτήσεις • Ασκήσεις • Δραστηριότητες	142
Βασική ορολογία	145
Βιβλιογραφία	149

Προλογικό Σημείωμα

Ο Αριστοτέλης αναφέρει στα *Ηθικά Νικομάχεια* ότι «η ευτυχία είναι το ανώτερο αγαθό». Την ίδια, σχεδόν, φράση χρησιμοποιεί και ο Μαρξ, αιώνες μετά τον Αριστοτέλη, αναζητώντας τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες στις οποίες μπορεί να πραγματοποιηθεί η «ευτυχία του ανθρώπου». Ολόκληρος ο κοινωνικός στοχασμός που μορφοποιήθηκε και συστηματοποιήθηκε, σταδιακά, στις κοινωνικές επιστήμες είχε ως κινητήρια αρχή αυτόν τον σκοπό: την αναζήτηση των τρόπων με τους οποίους θα επιτευχθεί «η ευτυχία των ανθρώπων».

Γι' αυτό και ο κοινωνικός, οικονομικός και πολιτικός στοχασμός στρεφόταν μονίμως σε έναν άξονα, προσπαθούσε να απαντήσει δύο αλληλένδετα ερωτήματα: «Ποιοι είναι οι παράγοντες που δίνουν συγκεκριμένη μορφή και περιεχόμενο στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα και πώς οι άνθρωποι μπορούν να οργανώσουν την οικονομία, την κοινωνία και την πολιτεία έτσι ώστε να υπάρξει ευημερία και δικαιοσύνη».

Ο κάθε στοχαστής, ο κάθε θεωρητικός, η κάθε σχολή προσέγγισε την πραγματικότητα με τα δικά της εργαλεία και έδωσε τις δικές της απαντήσεις.

Στο βιβλίο αυτό προσπαθήσαμε να αποτυπώσουμε τις βασικές θεωρήσεις των κοινωνικών επιστημών με τρόπο απλό, συνοπτικό και σε σύνδεση με την πραγματικότητα.

Σκοπός του μαθήματος είναι να εμπεδώσει ο μαθητής ένα σύνολο κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών εννοιών και κατηγοριών που θα τον βοηθήσουν να κατανοήσει την κοινωνική, οικονομική και πολιτική οργάνωση εντός της οποίας ζει και δραστηριοποιείται.

Το βιβλίο αυτό γράφτηκε με πολλή αγάπη για τις κοινωνικές επιστήμες, για το σχολείο, για τους μαθητές.

Το αν και κατά πόσο οι βασικές αρχές των κοινωνικών επιστημών έχουν παρουσιάσει με απλό και ενδιαφέροντα τρόπο θα το κρίνουν οι διδάσκοντες το μάθημα και πρωτίστως οι μαθητές και οι μαθήτριες.

Άλλωστε γι' αυτούς, τελικά, έχει γραφτεί κάθε σχολικό βιβλίο.

Οι Συγγραφείς

1.1 Διάκριση των επιστημών

- 1.1.1 Φυσικές επιστήμες: αρχές, νόμοι και τάσεις
- 1.1.2 Κοινωνικές επιστήμες: αρχές, νόμοι και τάσεις
- 1.1.3 Διαφορές φυσικών και κοινωνικών επιστημών

1.2 Λόγοι εμφάνισης των κοινωνικών επιστημών**1.3 Η διεπιστημονικότητα στις κοινωνικές επιστήμες****1.4 Μέθοδοι και τεχνικές έρευνας**

- 1.4.1 Συγκριτική μέθοδος
- 1.4.2 Ιστορική μέθοδος
- 1.4.3 Ποσοτική και ποιοτική έρευνα
 - 1.4.3.1 Η συνέντευξη
 - 1.4.3.2 Η παρατήρηση

ώρες 4

στόχοι

Οι μαθητές/-τριες να μπορούν να:

- διακρίνουν τις επιστήμες με βάση το αντικείμενο που μελετούν και τις μεθόδους που χρησιμοποιούν.
- εξηγούν τη σχέση φυσικής και κοινωνικής πραγματικότητας αλλά και την ταυτόχρονη διακριτότητά τους.
- εξηγούν την αμφίδρομη σχέση της οικονομίας, των θεσμών και της πολιτικής.
- διακρίνουν τον νόμο των θετικών επιστημών από την τάση των κοινωνικών επιστημών.
- αναλύουν τις μεθόδους και τις τεχνικές των κοινωνικών επιστημών.

• επιστήμη	• μέθοδος (ιστορική,	• πουριτανική ηθική
• εποικοδόμημα	συγκριτική)	• συνέντευξη
• ερωματολόγιο	• νόμος	• τάση
• θεϊκό δίκαιο	• οικονομία	• τρόπος παραγωγής
• θετικισμός	• παρατήρηση	• φαινόμενο
• κοινωνικές επιστήμες	• πείραμα	• φυσικές επιστήμες
• κοινωνιολογία	• πολιτική	• φυσικό δίκαιο

βασική ορολογία

Σπύρος Βασιλείου, *Ο μικρόκοσμος της οδού Γουέμπστερ*, 1975, Εθνική Πινακοθήκη.

1.1 Διάκριση των επιστημών

1.1.1 Φυσικές επιστήμες: αρχές, νόμοι και τάσεις

Η λέξη επιστήμη προέρχεται από το ρήμα *επίσταμαι* που σημαίνει την απόκτηση γνώσης, καθώς και την ικανότητα χρησιμοποίησής της. Η επιστήμη προϋποθέτει:

- τη χρήση συστηματικών μεθόδων έρευνας,
- την ανάλυση και ερμηνεία των ευρημάτων της έρευνας
- την εξαγωγή συμπερασμάτων.

Τα συμπεράσματα μπορεί να επαληθεύονται ή όχι στην πράξη, μπορεί μέσα στο πέρασμα του χρόνου να αλλάξουν, υπό το φως νέων επιστημονικών ανακαλύψεων.

Η **επιστήμη είναι κοινωνικό και ιστορικό φαινόμενο**, διαμορφώνεται και αλλάζει στο πέρασμα του χρόνου, προχωρά ή μένει στάσιμη ανάλογα με τα επιτεύγματά της, αλλά και τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που επικρατούν.

Οι επιστήμες, ανάλογα με το τι μελετούν, χωρίζονται σε **φυσικές** και **κοινωνικές** επιστήμες. Οι πρώτες μελετούν τα φυσικά φαινόμενα. Οι δεύτερες τα κοινωνικά φαινόμενα. **Φαινόμενο** είναι ο τρόπος με τον οποίο εμφανίζεται ένα φυσικό ή κοινωνικό συμβάν, είναι οτιδήποτε συλλαμβάνει η συνείδηση του ανθρώπου μέσω των αισθήσεών του, οτιδήποτε γίνεται αντιληπτό μέσω της ανθρώπινης παρατήρησης.

Οι **φυσικές επιστήμες** μελετούν τα **φυσικά φαινόμενα** και προσπαθούν να βρουν ανάμεσα σε αυτά **σχέσεις αιτίας και αποτελέσματος**. Πώς δηλαδή ένα φαινόμενο σχετίζεται με κάποιο ή κάποια άλλα φαινόμενα. Σκοπός των φυσικών επιστημών είναι η ανάπτυξη καθολικών αιτιατών νόμων, δηλαδή σχέσεων ανάμεσα σε φυσικά φαινόμενα οι οποίες να ισχύουν παντού και πάντα.

Βασικά επιστημονικά εργαλεία των φυσικών επιστημών είναι η **παρατήρηση** και το **πείραμα**.

1.1.2 Κοινωνικές επιστήμες: αρχές, νόμοι και τάσεις

Με τον όρο «κοινωνικές επιστήμες» εννοούμε τις επιστήμες που ασχολούνται με τα κοινωνικά φαινόμενα (οικονομικά φαινόμενα, κοινωνικές σχέσεις και προβλήματα, ψυχολογικά φαινόμενα κτλ.). **Οι κοινωνικές επιστήμες δεν διατυπώνουν νόμους, όπως οι φυσικές επιστήμες, αλλά τάσεις.** **Τάση** είναι η δυναμική που δημιουργούν τα δεδομένα προς μία κατεύθυνση. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι η τάση θα πραγματοποιηθεί. Π.χ., τα υψηλά ποσοστά ανεργίας μπορεί να οδηγήσουν σε κοινωνική εξέγερση. Αυτή είναι τάση, η οποία όμως μπορεί να ακυρωθεί από πολλούς και διαφορετικούς παράγοντες.

Γενικές αρχές των σύγχρονων κοινωνικών επιστημών είναι:

α) Η γνώση του παρελθόντος, της ιστορίας, ενισχύει την καλύτερη κατανόηση του παρόντος.

Ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης στο κέντρο της νωπογραφίας του Ραφαήλ *Η Σχολή των Αθηνών* (Βατικανό).

Ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης θεωρούνται δύο από τους μεγαλύτερους πολιτικούς και κοινωνικούς φιλοσόφους του αρχαίου κόσμου. Ο πρώτος έγραψε, ανάμεσα στα άλλα, την *Πολιτεία* και τους *Νόμους*. Περιέγραψε στα έργα του τη δομή και την οργάνωση μιας ιδανικής πολιτείας. Ο Αριστοτέλης, ανάμεσα στα άλλα, ανέλυσε τα πολιτεύματα της εποχής του και προσπάθησε να ερμηνεύσει τις αιτίες συγκρότησης της κοινωνίας και της πολιτείας. Και οι δύο έκαναν σημαντικές παρατηρήσεις στη μέθοδο προσέγγισης και ανάλυσης των πολιτικών και κοινωνικών φαινομένων. Ενώ ο Πλάτων αναζητούσε την ερμηνεία των φαινομένων στον κόσμο των ιδεών, ο Αριστοτέλης στρεφόταν προς τα ίδια τα φαινόμενα, κάνοντας γενικεύσεις μόνο μετά την εξαντλητική έρευνά τους. Στο έργο των δύο φιλοσόφων συναντάμε τη χρήση της επαγωγής και της παραγωγής.

Η **επαγωγή** είναι η εξαγωγή συμπεράσματος από το ειδικό προς το γενικό. Κάθε άνθρωπος είναι θνητός. Όλοι οι άνθρωποι είναι θνητοί.

Η **παραγωγή** είναι εξαγωγή συμπεράσματος από το γενικό προς το ειδικό. Όλοι οι άνθρωποι είναι θνητοί. Άρα και αυτός ο συγκεκριμένος άνθρωπος είναι θνητός.

Ο Γαλιλαίος επιδεικνύει το τηλεσκόπιο στον Δόγη της Βενετίας (νωπογραφία του Μπερντίνι).

Ο Γαλιλαίος είναι παράδειγμα του πώς η ανάπτυξη της επιστήμης παρεμποδίστηκε από αντιλήψεις, προλήψεις και προκαταλήψεις της εποχής.

Το μικρό απόσπασμα από την 4η σκηνή του θεατρικού έργου του Μπέρτολ Μπρεχτ *Ο βίος του Γαλιλαίου*, όπου ο Γαλιλαίος ελπίζει μάταια να πείσει, με τη χρήση του τηλεσκοπίου, δύο πανεπιστημιακούς, έναν μαθηματικό και έναν φιλόσοφο ότι, σε αντίθεση με όσα γράφουν οι αρχαίοι συγγραφείς, υπάρχουν πλανήτες που κινούνται, είναι ενδεικτικό του κλίματος της εποχής. Οι πανεπιστημιακοί απαντούν στον Γαλιλαίο ότι δεν θα κοιτάζουν μέσα από το κιάλι του, διότι δείχνει πράγματα που δεν υπάρχουν. Συμβουλεύουν μάλιστα τον ίδιο να μελετήσει τα σχολικά βιβλία της εποχής.

Εργασία: Οι μαθητές να βρουν το σχετικό απόσπασμα από το έργο του Μπρεχτ και να το μελετήσουν. Επίσης, μπορούν να το παρουσιάσουν και δραματοποιημένο (παιχνίδι ρόλων), στην τάξη.

β) Η γνώση άλλων πολιτισμών βοηθάει την καλύτερη κατανόηση του δικού μας πολιτισμού.

γ) Η γνώση ότι οι κανόνες, οι αξίες και οι ρυθμίσεις που ισχύουν στην κοινωνία μας και διέπουν την καθημερινή μας ζωή έχουν δημιουργηθεί σε συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες και μπορεί να αλλάξουν στο μέλλον.

δ) Η κατανόηση της αλληλεξάρτησης των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων.

1.1.3 Διαφορές φυσικών και κοινωνικών επιστημών

Οι φυσικές επιστήμες διαφέρουν από τις κοινωνικές. Επιγραμματικά, οι διαφορές τους εστιάζονται στα εξής σημεία:

α) Τα κοινωνικά φαινόμενα δεν είναι ίδια με τα φυσικά φαινόμενα. Τα κοινωνικά φαινόμενα παράγονται από ανθρώπους. Κατά συνέπεια, η μελέτη τους δεν μπορεί να γίνει αν δεν γνωρίζουμε τι νόημα δίνουν οι άνθρωποι στη συμπεριφορά τους, αλλά και πώς ερμηνεύουν τη συμπεριφορά των άλλων ανθρώπων. Ένας διαπληκτισμός ανάμεσα σε δύο φίλους είναι ένα συμβάν. Όμως, δεν μπορούμε να ερμηνεύσουμε το συμβάν αν δεν μάθουμε ποιος είναι ο λόγος που οδήγησε τον καθένα από αυτούς στον διαπληκτισμό. Η αύξηση της τιμής του πετρελαίου δημιουργεί τάσεις (αύξηση των τιμών, ανεργία, πόλεμος), όμως κανείς δεν μπορεί να προβλέψει με σιγουριά τι θα γίνει τελικά. Υπάρχουν οι αποφάσεις και οι ενέργειες των ανθρώπων (κυβερνήσεις, κινήματα, κόμματα) που καθορίζουν, τελικά, την πορεία των πραγμάτων. Αντίθετα, η βροχή, το χιόνι, ο σεισμός συμβαίνουν παρά τη θέληση των ανθρώπων.

β) Οι άνθρωποι τροποποιούν τη συμπεριφορά τους όταν είναι αντικείμενα έρευνας. Οι άνθρωποι, όταν είναι υπό παρατήρηση, συμπεριφέρονται τελείως διαφορετικά. Αυτό δεν συμβαίνει με τα φυσικά φαινόμενα. Η βροχή δεν αλλάζει δύναμη επειδή την παρακολουθεί ο μετεωρολόγος. Ο καθηγητής, όμως, μπορεί να αλλάξει τρόπο διδασκαλίας όταν ένας ερευνητής παρακολουθεί το μάθημά του. Ο πωλητής μπορεί να αλλάξει την τιμή των προϊόντων του, αν διαπιστώσει ότι ελέγχεται για αυτές.

Αυτές τις διαφορές πρέπει να τις έχουμε υπόψη μας όταν μελετάμε τις κοινωνικές επιστήμες και όταν συζητάμε για οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα.

1.2 Λόγοι εμφάνισης των κοινωνικών επιστημών

Στην Αρχαία Ελλάδα, ο προβληματισμός στα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα συνδέθηκε με τον ορθό λόγο, την προσπάθεια δηλαδή να ερμηνευτούν τα φαινόμενα αυτά με τη λογική και όχι με προσφυγή σε μύθους. Ο Πλάτων, ο Αριστοτέλης, ο Σωκράτης, οι σοφιστές, ο Ξενοφών ανέπτυξαν σημαντικές έννοιες, πολλές από τις οποίες χρησιμοποιούνται ακόμη και σήμερα στις κοινωνικές επιστήμες. Δεν είναι τυχαίο ότι η έκρηξη αυτή του κοινωνικού στοχασμού γίνεται σε εποχή δημοκρατίας και ανάπτυξης της οικονομίας. **Επιγραμματικά, ο κοινωνικός στοχασμός χρειάζεται δύο προϋποθέσεις για να ευδοκιμήσει:**

α) την ύπαρξη καλλιεργημένων ομάδων (διανοούμενοι, φιλόσοφοι, καλλιτέχνες, επιστήμονες κτλ.).

β) συνθήκες ελευθερίας προκειμένου οι ιδέες να αναπτυχθούν και να διακινηθούν ελεύθερα.

Ο κοινωνικός προβληματισμός καταπνίγηκε τον Μεσαίωνα. Εμφανίστηκε ξανά στην Αναγέννηση. **Από την Αναγέννηση μέχρι τον 19ο αιώνα, οι σημαντικότερες αλλαγές είναι:**

α) Η **ανάπτυξη του εμπορίου**, η οποία κορυφώνεται την εποχή των ανακαλύψεων. Οι **ανακαλύψεις** (τέλη του 15ου αιώνα) δεν φέρνουν μόνο πλούτο. Φέρνουν γνώσεις και επαφή με άλλους πολιτισμούς.

β) Η **αμφισβήτηση της Παπικής Εκκλησίας** και της βασιλικής εξουσίας. Σε αυτό συνέβαλε η **Μεταρρύθμιση** (κίνηση του 16ου αιώνα στη Γερμανία που διέσπασε την Καθολική Εκκλησία).

γ) Η **Βιομηχανική Επανάσταση**, που επέφερε την οργάνωση της εργασίας σε **εργοστάσια**, νέες γνώσεις και τεχνολογία, ανάπτυξη των **πόλεων**.

δ) Η εμφάνιση των **εθνικών κρατών** και η ανάγκη για διευθέτηση των οικονομικών υποθέσεων και της διοίκησής τους.

ε) Η εμφάνιση και ανάπτυξη της **τυπογραφίας**, που βοήθησε τη διάδοση των ιδεών.

στ) Η **ανάπτυξη των φυσικών επιστημών**, οι οποίες ανοίγουν δρόμο για την απελευθέρωση από τις προλήψεις του Μεσαίωνα.

Αυτές οι εξελίξεις στην οικονομία, την κοινωνία, την πολιτική και την τεχνολογία οδήγησαν στην **ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών**. Ειδικότερα:

α) Οικονομία. Το κράτος και το εμπόριο απαιτούν αναπτυγμένα συστήματα για την οικονομική τους διαχείριση. Τον 16ο-17ο αιώνα κυριαρχεί ο **μερκαντιλισμός**, που προτείνει ρύθμιση της οικονομίας από το κράτος, υψηλούς δασμούς για τα εισαγόμενα προϊόντα, καμία φορολόγηση για τα εξαγόμενα προϊόντα. Γι' αυτό και ο μερκαντιλισμός χαρακτηρίστηκε «οικονομικός εθνικισμός», καθώς προσπαθεί να προασπίσει τα συμφέροντα της δικής του χώρας σε βάρος των άλλων. Τον 18ο αιώνα, εμφανί-

Ιερώνυμος Μπος, *Η θεραπεία της τρέλας*, 1480 (Μουσείο Πράντο, Μαδρίτη).

Αλληγορία της δεισιδαιμονίας και της άγνοιας. Στον **Μεσαίωνα**, ο **θεοκρατικός δογματισμός** κατέπνιξε τον κοινωνικό στοχασμό. Κυριάρχησε ο **σχολαστικισμός**, όπου τα πάντα συγκρίνονταν με τη Βίβλο ή τα κείμενα του Αριστοτέλη. Οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές δημιούργησαν τους όρους για το ξεπέραςμα του Μεσαίωνα.

Πρωτοπόροι της φιλοσοφίας και των επιστημών:

- **Φράνσις Μπέικον** (ή Βάκων, 1561-1626): κάθε επιστημονική θέση πρέπει να επαληθεύεται με πείραμα για να γίνεται αποδεκτή.
- **Ρενέ Ντεκάρτ** (ή Καρτέσιος, 1596-1650): η συστηματική αμφιβολία είναι ο μόνος δρόμος προς την αληθινή γνώση.
- **Τζον Λοκ** (1632-1704): οι άνθρωποι έχουν **απαραβίαστα φυσικά δικαιώματα** (ζωής, ελευθερίας, περιουσίας).
- **Ισαάκ Νιούτον** (ή Νεύτων, 1642-1727): με την επαγωγική μέθοδο (πορεία από το ειδικό στο γενικό) διατύπωσε τον νόμο της παγκόσμιας έλξης.